

פרשת שמות | הרב אליעזר קשתניאל

שני רבדים במציאות

שני שמות של הקדוש ברוך הוא

כאשר הקדוש ברוך הוא מתגלה למשה רבינו במעמד הסנה הבוער, הוא נותן לו משימה¹:

"וַעֲתָה לְךָ וְאֶשְׁלַחךָ אֶל־פְּרַעֲזָה וְהוֹצֵא אֶת־עַמִּי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם:"

בתחילה, לפני הבירורים המעשיים, משה מקבל כוחות ובירורים בנושאים הרוחניים. הקדוש ברוך הוא אומר למשה²:

"וְזֶה־לְךָ הָאֹת כִּי אֶנְכִי שֹׁלְחֲתִיךָ בְּהוֹצִיאֲךָ אֶת־הָעָם מִמִּצְרַיִם תַּעֲבֹדוּן אֶת־הָאֱלֹהִים עַל הַתָּר תִּזְהֶה:"

הדבר הראשון שיתן למשה הצלחה בשליחות הזו, היא העובדה שעם ישראל יעבדו את ה' על ההר שבו משה נמצא ברגע זה. מה שמטריד את משה זה לא כיצד הוא ישכנע את העם וכיצד הוא ישכנע את פרעה באופן מעשי להוציא את העם ממצרים, אלא מה שמטריד אותו הוא מהו שמו של הקדוש ברוך הוא? בשם מי הוא יוצא לשליחות הזו?

הקדוש ברוך הוא עונה למשה שתי תשובות³:

"וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־מֹשֶׁה אֲהַיְתָה אֲשֶׁר אֲהַיְתָה וַיֹּאמֶר כֹּה תֹאמַר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲהַיְתָה שְׁלַחְנִי אֵלֵיכֶם: וַיֹּאמֶר עוֹד אֱלֹהִים אֶל־מֹשֶׁה כֹּה־תֹאמַר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יִקְוֶה אֱלֹהֵי אַבְתֵיכֶם אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב שְׁלַחְנִי אֵלֵיכֶם זֶה־שְׁמִי לְעֹלָם וְזֶה זְכְרִי לְדֹר דֹּר:"

השם הראשון הוא שם 'אהיה' והשם השני הוא שם 'יקוק'. חז"ל אומרים על השם השני: 'זה שמי לעולם', את שם 'יקוק' צריך להעלים.

מתוך הביאור של שמות ה', מופיעה המשימה להגיד לזקני ישראל 'פקד פקדתי אתכם'. רש"י אומר⁴ שהכוונה היא שכשמה יאמר את המילים האלו, עם ישראל ישמעו לקולו. עם ישראל ישמעו לקולו מפני שיש להם מסורת מיעקב ומיוסף שעל פי המילים הללו נגאלים. זאת אומרת, הגאולה מגיעה מתוך שמות ה'.

¹ ספר שמות, פרק ג', פסוק י'.

² ספר שמות, פרק ג', פסוק י"ב.

³ ספר שמות, פרק ג', פסוקים י"ד-ט"ו.

⁴ רש"י, ספר שמות, פרק ג', פסוק י"ז.

הישועה והגאולה

לגאולת ישראל יש שני ממדים. הממד הראשון הוא ממד פשוט של עם בצרה. ריבונו של עולם לא יכול להשלים עם כך שיש צרה כזאת, שיש עם שלם הסובל ייסורים. **המהר"ל קורא לזה ישועה**, לצאת מן הצרה ומן העוני. במובן הזה, הקדוש ברוך הוא מתגלה בתוך הסנה מפני שהסנה קוצני, הקדוש ברוך הוא אומר שגם לו כואב יחד עם בני ישראל. במובן הזה הישועה היא חלק מספר בראשית, גם בספר בראשית העולם עוסק בקריאה לתיקון מוסרי. לא הגיוני שיענו את שרה תחת אברהם ולא יכול להיות שייקחו את רבקה מיצחק על לא עוול בכפן. מצד שני, אם אנשי סדום בעלי מעשים לא טובים, הם צריכים להיענש בגלל שיש דין בעולם. צריך לתקן את הדברים הלא מוסריים בעולם. הקדוש ברוך הוא ממשיך את הישועה מספר בראשית לספר שמות.

זה שם ה' 'אהיה אשר אהיה'. **רש"י** אומר שפירוש השם הוא שכמו שהקדוש ברוך הוא יהיה אתם בצרה הזו של שעבוד מצריים, הוא יהיה אתם בכל צרות שעבוד כל המלכויות. הקדוש ברוך הוא הוא שורש המציאות והוא הבורא של העולם ולכן יש לו אחריות על כל מה שקורה. הוא אחראי על כך שבעולם יהיה צדק, שהעניים ייושעו בעולם⁵:

"מִצִּיל עָנִי מִחֶזֶק מְמַנֵּה וְעָנִי וְאֶבְיֹן מִגְּזֵלוֹ"

"שוועת עניים תשמע צעקת הדל תקשיב ותושיע"

אבל יש כאן מערכה נוספת. מעבר לרובד הישועה, יש את רובד הגאולה. הגאולה תלויה בשם אחר הנקרא 'קוק', שם נעלם ועליון שאין אפשרות לבטא בפה. **המהר"ל** אומר⁶ שגאולה זה לא לצאת ממצוקות ושעבודים, אלא זה להיות בלתי תלוי, בן חורין אמתי הנאמן לאמת הרוחנית.

ריבונו של עולם ברא את העולם, אך הוא לא מחויב אליו. זו לא בחינה של מחויבות לעולם אלא זו בחינה שהקדוש ברוך הוא לבדו, באמת הרוחנית מצד עצמה. מה שהקדוש ברוך הוא חושב שנכון לעשות מצד החירות המוחלטת. זה דבר מאוד נסתר, מאוד סודי ומאוד קשה להבנה. בעולם שלנו כל החלטה קשורה למציאות הגשמית, ולכן אנו לא יכולים להגיד את שם 'קוק', זה מעבר ליכולתנו, אנו לא בני חורין. כשאנו מנסים להגיד 'קוק' יוצא לנו ביטוי של אדנות, אדוני, אדון. אדון זה לדון את המציאות ולברר אותה. אנו לא מצליחים לבטא משהו מעבר לרובד הזה.

באמירה של הקדוש ברוך הוא למשה מסתתר משהו עליון יותר וגבוה יותר מבריאת העולם. ספר שמות גבוה מספר בראשית. יש רצון אלוקי חופשי, אמת של חירות שלא קשורה לסדר המציאות אלא עומדת בפני עצמה. לפני שהקדוש ברוך הוא ברא את העולם, היה רק את השם של הקדוש ברוך הוא ללא משהו נוסף. השם של הקדוש ברוך הוא זה הרצון לפני המציאות שלא קשור למציאות כלל.

מהבחינה הזו הולכת להתרחש הגאולה. עם ישראל הולך לצאת ממצרים לא בגלל צרות וייסורים, אלא שמפני שהוא יידבק במידה האלוקית הזו- 'שמך הגדול והקדוש והנורא שנקרא עלינו'. לאחר הגאולה עם ישראל יהיה יצירה מופלאה בת חורין כמו אלוקים, יצירה מצד עצמה. עם שלם החי רק על פי האמת האלוקית שלו.

⁵ ספר תהילים, פרק ל"ה, פסוק י'.

מתוך 'נשמת כל חי'.

⁶ בספריו 'גור אריה' על הפרשה ו'גבורות ה'.

שני בחינות במשה רבינו

הדבר המתברר בדו-שיח בין משה לקדוש ברוך הוא הוא מה הולך לקרות בעתיד. האם מה שהולך לקרות עכשיו הוא על פי סדר המציאות הרגיל, שהקדוש ברוך הוא רואה צרה ורוצה להושיע אותה? או האם יש פה רובד אחר, הרבה יותר גבוה, שאנחנו צריכים לצאת לחירות, לחירות עולם?

בתוך תוכו של משה רבינו יש שתי בחינות. על פי הבחינה הראשונה הוא חי את המציאות העכשווית ועושה סדר במציאות, הוא לא יכול לראות איש מצרי מכה איש עברי ולכן הוא הורג את המצרי ונאלץ לברוח ממצרים. לכאורה משה לא היה צריך להרוג את המצרי אלא לנטרל אותו, אבל חז"ל אומרים שהוא הרג אותו בשם השם המפורש.

פה מתגלה הבחינה השנייה של משה רבינו, הוא לא רק רואה עוול ומנסה לתקן אותו, אלא הוא אומר שיש בעולם חירות הצריכה להופיע במציאות, חירות אמתית. לא להיות משועבד, להיות בלתי תלוי. משה נקרא בשמו מפני שהוא 'משוי מן המים'. משה משוי מן המציאות, מן ההכרחים ומן סדר העניינים. יש לו משיכה לאמת הפנימית מצד עצמה.

משה היה נוהג את הצאן אחר המדבר על מנת להתרחק מהגזל:

"וּמִשָּׁה הָיָה רָעָה אֶת-עֲצָן יִתְרוֹ חֹתֶנּוּ כִּתְּוֹ מִדֵּיִן וַיִּנְתֵּג אֶת-הָעֲצָן אַחַר הַמִּדְבָּר וַיָּבֵא אֶל-
תֵּר הָאֱלֹהִים חֲרָבָה:"

ברובד הראשון, משה רוצה צדק, הוא לא רוצה לגזול והוא לא רוצה לריב עם הרועים האחרים. אבל ברובד השני הוא הולך למדבר לכתחילה, למקום ללא יישוב, מקום ללא הכרחים וכללים, מקום עצמאי. במדבר משה יכול להיות בלתי תלוי, לחיות את החיים שלו. כשמשה הולך להר האלוקים זה לא רק בגלל הליכה סכנית, אלא מפני שהוא מחפש את המציאות הנבדלת, החופשית.

במבט ראשוני על הסנה הבוער באש אפשר לומר שהאש נמצאת בתוך הצרה.⁷ השכינה המשולה לאש נמצאת בצרה המשולה לסנה, השכינה נמצאת בצרה ונעשה לה עוול. אבל משה שם לב לממד נוסף:⁸

"וַיִּרְא וְהִנֵּה הַסֵּנֶה בֵּיעַר בְּאֵשׁ וְהַסֵּנֶה אֵינְנוּ אֶבֶל:"

מדובר על סנה חופשי שלא מתחשב בכללים של המציאות ולא כבול אליה, המציאות לא חלה עליו. הסנה לא חלק אינטגרלי מהטבע. משה שואל מאיפה הגיע הסנה המיוחד הזה ומדוע הוא אינו בוער? הקדוש ברוך הוא עונה לו שהסנה מסמל את השחרור מהמציאות.

יש שתי בחינות לפנייה של הקדוש ברוך הוא למשה:⁹

"וַיִּרְא יְקִיָּק בְּי סָר לְרֵאֲוֹת וַיִּקְרָא אֵלָיו אֱלֹהִים מִתּוֹךְ הַסֵּנֶה וַיֹּאמֶר מִשָּׁה מִשָּׁה וַיֹּאמֶר
הֲנִי:"

⁷ ספר שמות, פרק ג', פסוק א'.

⁸ רש"י, ספר שמות, פרק ג', פסוק ב': "מתוך הסנה - ולא אילן אחר, משום עמו אנכי בצרה".

⁹ ספר שמות, פרק ג', פסוק ב'.

¹⁰ ספר שמות, פרק ג', פסוק ד'.

כל הזכויות שמורות

קוראים נבון - הוצאה לאור | ספרי הרב אליעזר קשת'אל |
ליצירת קשר – 0523907515 | navon.books@gmail.com | www.korim-navon.co.il

הקדוש ברוך הוא קורא למשה פעמיים. הפעם הראשונה הוא משה של המציאות העכשווית, של חוסר יכולת לראות את הצרה והפעם השנייה הוא משה שמחפש את החיים מעבר למציאות.

במובן הזה משה ממשיך את האבות¹¹:

"יִקְוֶן אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם אֱלֹהֵי אֲבֹתֵי אֱלֹהֵי יַעֲקֹב וְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב שְׁלַחְנִי אֵלֵיכֶם"

האבות היו אנשים נבדלים. הם היו אנשים שכללי המציאות הרגילים לא היו חלים עליהם. הם הניחו את היסודות לאומה ההולכת להיווצר. זו תהיה אומה בת חורין, אומה החיה חיים של תורה ואמת. משה לקח את התשתית הזו משלושת האבות.

האותיות הכפולות

"לֹאמֹר פֶּקֶד פְּקֻדָּתִי אֶתְכֶם וְאֶת־הַעֲשׂוּי לְכֶם בְּמַעֲרִים:"¹²

חז"ל אומרים ש'פקד פקדתי' זהו נוסח מכריע. מצד אחד זה לשון של פקידה, כלומר, זה השגחה. הקדוש ברוך הוא משגיח ושם לה לצרות שבעולם ומתייחס אליהם, כמו שהוא פקד את שרה. ריבונו של עולם פוקד את כל האנשים בעולם בראש השנה, בודק מה צודק ומה נכון.

בכל זאת הלשון כאן כפולה, גם 'פקד' וגם 'פקדתי'. המהר"ל מביא את המדרש בפרקי דרבי אליעזר שחז"ל אומרים בו ששתי המילים מתחילות באות פ'. כלומר, כל הגאולות מופיעות באותיות הכפולות.

יש חמישה אותיות כפולות. אותיות כפולות הן אותיות שבנוסף לאות הרגילה, יש להן אות סופית. כל הגאולות מופיעות באותיות האלה¹³:

"כִּה אָמַר יְקֹקֵץ עֲבָאֵת לֹאמֹר הִנֵּה־אִישׁ צָמַח שְׁמוֹ וּמִתְחַתֵּיו יַעֲמֹחַ וּבְנָה אֶת־הַיִּבְלִי יְקֹקֵץ:"

מלך המשיח הוא צדיק, צמח שמו- הוא מופיע באות צ'.

האותיות הכפולות הן האותיות של הגאולה. במקרה שלנו יש אות פ' כפולה כרמז לגאולה. המהר"ל אומר שיש מסר מיוחד באותיות הסופיות. ברוב האותיות האות מופיעה באותה צורה באמצע המילה ובסוף המילה. בחמש אותיות בסוף המילה צורת האות משתנה. הקדוש ברוך הוא ברא את העולם בכ"ב אותיות ואת הגאולה בחמישה אותיות. ספר בראשית המסמל את הבריאה הוא כ"ב אותיות וספר שמות המסמל את הגאולה הוא חמישה אותיות, והגאולה גדולה מהבריאה.

כדי שהאותיות ייצרו משמעות הן צריכות להצטרף אחת לשנייה, רק כך נוצרת מילה. כל האותיות כפופות לתהליך הנרקם. אות אחת צריכה אותיות אחרות על מנת ליצור את ההקשר. כך הקדוש ברוך הוא בורא עולם, כשהליכים של גורמים שונים- תהליכים טבעיים, פוליטיים וחברתיים.

¹¹ ספר שמות, פרק ג', פסוק ט"ו.

¹² ספר שמות, פרק ג', פסוק ט"ז.

¹³ תרי עשר, זכריה, פרק ו', פסוק י"ב.

האות בסוף המילה משועבדת. היא תוצאה של כל האותיות שקדמו לה, היא לא בת חורין. היא כפופה לאותיות הקודמות. חמשת האותיות הסופיות המשנות את הצורה שלהן, בעצם אומרות שהן לא מוכנות להיות תוצאה של תהליך. הן עומדות בפני עצמן ולא כתוצר של האירועים שקדמו להן.

המילה היא המציאות ואותיות הסופיות מסמלות בתוך המציאות משהו חדש, אחר ונבדל, משהו היוצא מהגדר הרגיל של המציאות. הן לא כפופות אל המציאות. זהו עולם החורג מהכללים הרגילים.

חיים גשמיים וחיים רוחניים

יציאת מצרים זה לא אירוע היסטורי רגיל. יש המון אירועים היסטוריים שאפשר למצוא להם נסיבות וסיבות שהובילו אליהן. יציאת מצרים היא לא חלק מתהליך כלשהו. יציאת מצרים הייתה בהפתעה גמורה. יציאת מצרים היא יצירת עם ישראל. עם ישראל הוא לא תוצר של אירועים, הוא לא חלק מתהליכים. עם ישראל הוא עם של בני חורין שלא שייך לסדרי המציאות. אי אפשר להבין את התהליכים של עם ישראל על פי הכללים הרגילים, זה מהלך שמימי ואלוקי לגמרי.

משה היה צריך ללכת לזקנים ולהגיד להם שהם לא היו אמורים להיות כפופים לזמן. הייתה אישה אחת שלא הייתה כפופה לזמן, שמה היה סרח בת אשר שהעבירה את הסוד של 'פקד יפקוד'. הזקנים באו אליה על מנת לאמת את דברי משה. הזקנים הולכים דווקא אל סרח מפני שהיא מייצגת משהו נצחי, היא ישות בפני עצמה. יש מדרשים האומרים שהיא הייתה חיה בימי דוד המלך. היא הנצח של הזמן. היא חופשיה מעבר למציאות הרגילה שאנו מכירים.

ביציאת מצרים יהיו שני פנים, פן של צדק וישועה ופן של גילוי החירות והנהגה אלוקית. בקריעת ים סוף אנו רואים בפשטות צדק, ניצחון על המצרים. אבל גם ה' מתגלה ומופיע בהדרו. הנושא העיקרי בשירת הים הוא לא שהמצרים נוצחו, אלא שהיה כאן משהו מעל הטבע.

בסוף פרשת שמות יש מצוקה מאוד קשה. למרות שמשה מנסה מאוד, פרעה מוסיף קושי על עם ישראל. לכאורה, אם המטרה הייתה להושיע את עם ישראל מהצרה והיא רק החמירה, אז השליחות של משה הייתה מיותרת. אלא עיקר השליחות הוא לא להיושע מהצרה. בתחילת פרשת וארא הקדוש ברוך הוא אומר¹⁴:

"וְאָרָא אֶל-אַבְרָהָם אֶל-יִצְחָק וְאֶל-יַעֲקֹב בְּאֵל שְׁדֵי וְשָׁמִי יִקְוֶה לֹא נִדְעָתִי לְהֵם:"

השם של הקדוש ברוך הוא לא נודע באמת לעם ישראל. צריך להבהיר היטב שעיקר הסוגיה היא לא הישועה מהצרה אלא היא להופיע את החירות האלוקית ושם ה' בעולם, לקבל את התורה.

רש"י בפרשה שלנו חוזר הרבה פעמים על פירוש בפשוטו ופירוש במדרשו. למשל¹⁵:

"וַתִּשְׁלַח אֶת-אַמְתָּה וַתִּקְחָהּ: וַתִּפְתַּח וַתִּרְאֶהוּ אֶת-הַלֵּל..."

על פי הפשט בת פרעה שלחה את שפחתה לקחת את התיבה ורק לאחר מכן פתחה את התיבה וראתה את הילד. על פי הדרש היא שלחה את ידה שהתארכה, פתחה את התיבה וראתה שכינה- דברים מעל למציאות.

רש"י רוצה להראות שבהקשר של משה יש שני קומות: רובד מוסרי ורובד אלוקי, רובד של ניהול המציאות ורובד עליון. כשמשה מפחד שנודע שהוא הרג את המצרי הוא מפחד שיהרגו אותו ברובד הראשון, וחושש

¹⁴ ספר שמות, פרק ו', פסוק ג'.

¹⁵ ספר שמות, פרק ב', פסוקים ה'-ו'.

שעם ישראל לא ראויים להיגאל מפני שיש בהם מקטרגים ברובד השני. ההתגלות של הקדוש ברוך הוא בספר שמות היא התרגלות במבט של גאולה. הרב קוק קורא לזה מבט כפול¹⁶ - הבנה סיבתית והבנה מוסרית. ההבנה המוסרית יותר עליונה מהערך המתגלה. בערך הזה יש את הסיבה האמתית של החיים. זה האור שהמשיח יגלה בעולם¹⁷:

"רוח האומה מתעורר לתחיה, ובמחבא החיים אור קדושה וטהרה זורח, - אורו של משיח."

גם ישעיהו שהתנבא בנבואות הנחמה הוא התנבא בלשון כפולה: 'נחמו נחמו'. 'אנוכי אנוכי'. 'התעוררי התעוררי'. בנבואות הנחמה האלו יש נחמה כפולה. מצד אחד הקדוש ברוך הוא דואג לנו במציאות ומצד שני הקדוש ברוך הוא הוא החיות של עם ישראל, החיים הרוחניים שלנו.

רק מתוך הברורים הפנימיים שמשה מברר, אפשר לעבור להשלכות המעשיות של האותות והמופתים.

¹⁶ אורות, ישראל ותחייתו, פסקה ב'.

¹⁷ שם.